

Crypto-core kui tõejärgse ajastu esteetika

Praegust ajastut on nimetatud tõejärgseks (*post-truth*). Igale ajastule vastab sellele omane visuaalkultuuriline kood. Arutasin hiljuti paari tuttavaga, kuidas nimetada parasjagu populaarsust koguvat graafilist stiili. Seda, mis miksib kokku Y2K hauntoloogiat, *glitch*'likku ja CAPTCHAlikku esteetikat, tehnošamanismi, uuspaganlust ja elavhõbedat. Tundus, et ei ole ühtset katusnimetust. Mis siis ikka, ristin ise tõejärgse ajastu esteetika *crypto-core*'iks.

Kuidas me siia jõudsime? Aja jooksul. 1990ndaid kuni aastatuhandevahetust võiks vaadata praegu kui *pre-post-truth*'i ajastut. Demokraatia ja turukapitalism olid justkui võitnud, ajalugu oli justkui lõppenud, aga samas kasvas aimdus, et see kõik on liiga klants, et olla tõsi. Ühiskondlikult diagnoositi see millenniumieelseks ärevuseks. Paranoiakultuuri vaimu tabas suurepäraselt menusari „Salatoimikud”, mille motodeks olid „Tõde on kusagil olemas” ja „Ma tahan uskuda”. Tõde oli kaotsi läinud, kuigi usk tõe olemasolusse oli veel alles.

Millenniumivahetuse kultuuri fundamentaalsed küsimused võiks sõnastada järgmiselt. Kas illusioon varjab tõde? Kas tõde on illusioon? Kas illusioon varjab tõe puudumist?

Visuaalkultuuris tegeles nende küsimustega kõige otsesemalt 1990ndate dekonstruktivistlik graafiline disain, näiteks **Neville Brody**, **David Carson**, kollektiivid The Designers Republic, 8vo jt, kelle disainiekspereimendid liikusid teksti ja tähenduse tühistamise piiridel. Dekonstruktivistlik graafiline disain ei kasvanud välja mitte akadeemiast, vaid subkultuurilistest postroki ja elektroonilise muusika ringkondadest. Alternatiivmuusika taust selgitab toonase disainiavangardi ülimalt ikonoklastilist suhtumist teksti. Ega ka **Johnny Rotten** ei kuulatud tema perfektse intonatsiooni pärast. Lüürika on oluline, aga sõnumlik katarsis saavutatakse esitatava teksti deformeerimise kaudu, ja juba 1980ndatel jõudis alternatiivmuusika *grindcore*'i, *black metal*'i jt radikaalsemate allhoovuste kaudu teksti täieliku performatiivse tühistamiseni. Kui nii sai muusikas, siis miks mitte ka graafilises disainis.

David Carson, üks dekonstruktivistliku disaini suurimaid staare, on sõnastanud oma programmilise kredo järgmiselt: „MIS- DON'T LEGI- TAKE FOR BILITY ICATION. COMM” (eesti keeles oleks see umbes nii: „SAMAS- ÄRA LOETA-TA VUST TSIOONIGA. KOMMUNIKA”). Teisisõnu ei ole loetavus sama mis kõnekus. 1992. aastal asutatud alternatiivpopi ajakirjast Ray Gun sai Carsonile polügoon, kus oma kreedot realiseerida. Hea näide on ajakirjas 1994. aastal ilmunud intervjuu rokkstaari **Bryan Ferryga**. Intervjuu tegi eriliseks see, et see oli loetamatu – teksti asemel täitis veerge krüptiline ornament. Carsoni kommentaar oli, et tema arvates tuli intervjuu üsna igav ja tal tekkis mõte, et seda saaks teha huvitavamaks, kui asendada tekstis kõik kirjatähed *dingbatidega*¹, abstraktsete märkidega *a la* ✦✧✪✫✬✭✮✰². Mõeldud-tehtud, tagantjärele hinnates, väga viljakas tegu. Praeguseks on tegemist Bryan Ferry vast kõige tuntuma ja märgilisema intervjuuga, mis pakub jätkuvalt mitmekülgset mõtteainet.

Et graafiline teksti-dekonstruktivism oli seotud just alternatiivmuusikaringkondadega, viitab ka näide siitmailt: 1995. aasta peale Carsoni radikaalselt žesti, ja tõenäoliselt täiesti iseseivalt tuli sarnasele ideele kohalik post-rokk legend Metro Luminal. Albumi „Ainult rottidele“ ümbriselt leiab loetavalt kollektiivi nime, aga kõik ülejäänud tekstid on esitatud krüpteeritult *a la* ✦✧✪✫✬✭✮✰³.

Küllap oli teisigi, kes samale mõttele tulid, ajavaib oli selline.

Kui rääkida Y2K paranoiakultuuri apoteosist graafilises disainis, siis selleks saab pidada piltkirjatüüpi Wingdings Dingbat⁴. Tuntud ka kui Nostradamus-kiri. tuntud ka kui Nostradamuse kiri. See tuli aastal 1992 kaasa Windowsi operatsioonisüsteemiga ja juba selsamal aastal avastati, et kui kirjutada klaviatuuril „NYC” (New York City) ja kuvada see Wingdingsis, saab sealt lugeda välja antisemiitliku sõnumi ☠️✪👉. Microsoft oli tõusnud äsja maailma mõjuvõimsaimaks korporatsiooniks, mis kodeeris tulevikku ja väidetav salasõnumiskandaal tekitas laia vastukaja. **Bill Gates** oli

¹ Digitaalne *dingbat* on piltkirjatüüp kus krüptogrammis on tekstimärgid asendatud ikooniliste või ornamentaalsete piltmärkidega.

² Piltkirjatüüp ITC Zapf Dingbats, loonud disaine Hermann Zapfi 1978, aastast 1994 Apple'i omanduses..

³ Piltkirjatüüp PC Ornaments, 1990ndate aastate algusest Microsofti omanduses.

⁴ Piltkirjatüübi Wingdings Dingbat lõi disainerid Charles Bigelow ja Kris Holmes aastal 1984, Microsoft omandas selle 1990 ja patenteeris 1993.

sunnitud kommenteerima. Ta eitas igasugust tahtlikkust, Microsoft korraldas sõltumatu uurimise, midagi lubamatut ei leitud. Kuid paranoiateoreetikud töötasid järgmise dekaadi jooksul läbi nimesid ja akronüüme, tuvastades peidetud teateid – uus millennium 🌑👉🙄🙄👉👁️👁️👉👁️👁️👉👁️👁️ ei töotanud midagi head. Globaalselt tõeliselt kurikuulsaks sai Nostradamuse kiri 2001. aastal, kui peagi pärast 11. septembri terrorirünnakuid hakkas levima info, et esimese World Trade Centerisse sööstnud lennuki lennunumber kannab sõnumit →📖👁️👁️👁️⁵ – lennuk, kaksiktornid, surm ja semiidid. Üldises hüsteerilises õhkkonnas tegi Microsoft uue ametliku avalduse, teatades, et nad on Wingdingsi krüptilist ettekuulutusvõimet uurinud ja mõistavad selle põhjuseid⁶ kuid ei saa midagi teha, sest „Nostradamuse kiri” on jõudnud juba lugematutesse digidokumentidesse ja kirjakoode muutmine või kustutamine võiks tuua kaasa ettenägematuid tagajärgi. Teame ju mütoloogiast, et oomenit ei saa tagasi võtta.

Praegune tõejärgse ajastu visuaalkultuur kaevandabki kultuurilises ploki ahelas, otsib ja kombineerib krüptilisi oomeneid, katsetab mehaanilise kõrvutuse ja koodide lisamisega kõikvõimalikke märgikombinatsioone, aeg-ajalt hakkab mõni kombinatsioon tööle, saab suurema kultuurilise tähenduse, peatükk lukustub lahti, ülejäänud katsetused jäävad seda ümbritsevaks stiiliks.

⁵ Tegemist oli libauudisega, tegelik lennunumber erines „paljastuses” väidetust.

⁶ Wingdingsi näol on tegemist väga ebatüüpilise märgikogumiga, kus puudub ühtne temaatika, kuid on ebaproportsionaalselt palju emotsioone, religiooni ja surma tähistavaid sümboleid. Põhjus on proosaline. Nimelt löid disainerid esialgukolm erinevat digitaalsete sümboleite komplekti, kuid selgus et need ei mahu ühele disketile, mis oli 1990ndate alguses enim levinud digitaalne infokandja. Lahendusena otsustati kolm komplekti üheks kokku panna, s.t et märkidest tuli teha valik. Valiku tegi turundusosakond, disainereid protsessi ei kaasatud. Võib ette kujutada, et märgiloomes vähiklikel turundustöötajatel oli emotsionaalselt raskem kustutada just tugevaid assotsiatsioone tekitavaid sümboleid. Tulemuseks on komplekt, kus on suur võimalus kõrvuti sattuda märkidel, mis hakkavad omavahel suhestuma ja „lugusid jutustama“.